

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
NILS WAHL IŠVADA,
pateikta 2018 m. rugsėjo 20 d.¹

Byla C-497/17

Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA)
prieš
Ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation,
Bionoor,
Ecocert France,
Institut national de l'origine et de la qualité (INAO)

[*Cour administrative d'appel de Versailles* (Prancūzija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą]

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Žudomų gyvūnų apsauga – Reglamentas (EB) Nr. 1099/2009 – Tam tikri skerdimo metodai, būtini religinėms apeigoms atlikti – Gyvulių skerdimas be apsvaiginimo – Suderinamumas su ekologiškų gyvulininkystės produktų gamyba pagal Reglamentą Nr. 834/2007“

Išvadas

1. Ar taikytinos Sąjungos teisės normos turi būti aiškinamos kaip leidžiančios ar, priešingai, kaip draudžiančios Europos ženklo „ekologinis žemės ūkis“ suteikimą produktams iš gyvūnų, kuriems buvo atliktas ritualinis skerdimas, prieš tai jų neapsvaiginus, laikantis Reglamento (EB) Nr. 1099/2009² nustatytų sąlygų?
2. Toks klausimas iš esmės suformuluotas *Cour administrative d'appel de Versailles* (Versalio apeliacinis administracinis teismas, Prancūzija) pateiktame prašyme priimti prejudicinį sprendimą.
3. Šis prašymas pateiktas nagrinėjant asociacijos *Œuvre d'Assistance aux Bêtes d'Abattoirs* (toliau – OABA)³ ieškinį dėl *tribunal administratif de Montreuil* (Montrėjaus administracinis teismas, Prancūzija) sprendimo atmesti jos ieškinį dėl bendrovės *Ecocert France* – privatinės teisės reguliuojamos sertifikavimo įstaigos (toliau – *Ecocert*), kuri nuo šiol veikia *Institut national de l'origine et de la qualité* (Nacionalinis kilmės ir kokybės institutas, toliau – INAO) vardu, įgaliojimų viršijimo, kai ji netiesiogiai atsisakė pagal Reglamento (EB) Nr. 834/2007⁴ 30 straipsnį imtis priemonių, kuriomis būtų nutraukta prekių ženklu „Tendre France“ pažymėtų produktų, sertifikuotų kaip „halal“ ir su užrašu „ekologinis žemės ūkis“, reklama ir pateikimas rinkai, panaikinimo.

¹ Originalo kalba: prancūzų.

² 2009 m. rugsėjo 24 d. Tarybos reglamentas dėl žudomų gyvūnų apsaugos (OL L 303, 2009, p. 1).

³ Šios Prancūzijoje 1961 m. įkurtos asociacijos tikslas, atsižvelgiant į jos įstatus, yra „pasitelkiant visas tinkamas priemones, leidžiamas įstatymo, padėti, ginti ir apsaugoti gyvūnus, skirtus skersti, mėsos gaminiams ar utilizuoti, taip pat naminius gyvūnus, šaltakraujus gyvūnus, taigi, visus gyvūnus, kurių mėsa skirta vartoti, skirtingais jų gyvenimo etapais, būtent kai jie yra auginami, laikomi, vežami ir žudomi“.

⁴ 2007 m. birželio 28 d. Tarybos reglamentas dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo ir panaikinantis Reglamentą (EEB) Nr. 2092/91 (OL L 189, 2007, p. 1).

Teisinis pagrindas

Reglamentas Nr. 834/2007

4. Reglamento Nr. 834/2007 1, 3, 5, 17 ir 22 konstatuojamosiose dalyse nustatyta:

„(1) Ekologinė gamyba – bendra ūkio valdymo ir maisto produktų gamybos sistema, apimanti geriausią aplinkosaugos praktiką, didelę biologinę įvairovę, gamtos išteklių išsaugojimą, aukštų gyvūnų gerovės standartų taikymą ir gamybos būdą, atsižvelgiant į tam tikrų vartotojų teikiamą pirmenybę produktams, pagamintiems naudojant natūralias medžiagas ir procesus. Todėl ekologinės gamybos metodas vaidina dvigubą vaidmenį visuomenėje: taip sukuriamą specifinę rinką, tenkinanti vartotojų paklausą ekologiškiems produktams, o taip pat taip teikiama nauda visuomenei, prisidedant prie aplinkos apsaugos bei gyvūnų gerovės ir kaimo plėtros.

<...>

(3) Bendrijos teisės sistemoje, reguliuojančioje ekologinės gamybos sektorių, turėtų būti siekiama užtikrinti sąžiningą konkurenciją ir tinkamą ekologiškų produktų vidaus rinkos veikimą, išlaikyti ir pateisinti vartotojų pasitikėjimą produktais, paženklintais kaip ekologiški produktai. Joje taip pat turėtų būti toliau siekiama sudaryti sąlygas, kuriomis šiame sektoriuje būtų daroma pažanga, atsižvelgiant į gamybos ir rinkos pokyčius.

<...>

(5) Todėl tikslinga aiškiau apibrėžti ekologinei gamybai taikomus tikslus, principus ir taisykles siekiant prisidėti prie skaidrumo ir vartotojų pasitikėjimo, o taip pat suvienodinto ekologinės gamybos koncepcijos suvokimo.

<...>

(17) Užsiimant ekologine gyvulininkyste reikėtų laikytis aukštų gyvūnų gerovės standartų kartu atsižvelgiant į tam tikroms gyvūnų rūšims būdingos elgsenos poreikius, o gyvūnų sveikatos priežiūra turėtų būti grindžiama ligų prevencija. Atsižvelgiant į tai, ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas laikymo sąlygoms, ūkininkavimo praktikai ir gyvūnų laikymo tankiui. Be to, parenkant veisles, reikėtų atsižvelgti į jų gebėjimą prisitaikyti prie vietos sąlygų. Gyvulininkystės ir akvakultūros produkcijai skirtomis įgyvendinimo taisyklėmis bent turėtų būti užtikrinama, kad būtų laikomasi bent Europos konvencijos dėl ūkinės paskirties gyvūnų apsaugos nuostatų ir jos nuolatinio komiteto (T-AP) pateiktų vėlesnių rekomendacijų.

<...>

(22) Svarbu išlaikyti vartotojų pasitikėjimą ekologiškais produktais. Todėl reikėtų griežtai apriboti ekologinei gamybai taikomų reikalavimų išimtis ir jas numatyti tik tuomet, kai išimtinių taisyklių taikymas yra pagrįstas.“

5. Šio reglamento 1 straipsnyje „Tikslas ir taikymo sritis“ nurodyta:

„1. Šiuo reglamentu sukuriamas ekologinės gamybos tvaraus vystymosi pagrindas, kartu užtikrinant veiksmingą vidaus rinkos veikimą, sąžiningą konkurenciją ir vartotojų pasitikėjimą bei apsaugant vartotojų interesus.

Juo nustatomi bendri tikslai ir principai, kuriais grindžiamos pagal šį reglamentą nustatytos taisyklės dėl:

- a) ekologiškų produktų gamybos, paruošimo ir platinimo visų etapų bei jų kontrolės;
- b) nuorodų, žyminčių ekologinę gamybą, naudojimo ženklinant ir reklamuojant.

2. Šis reglamentas taikomas toliau išvardytiems žemės ūkio, įskaitant akvakultūrą, kilmės produktams, kai tokie produktai pateikiami į rinką arba juos ketinama pateikti į rinką:

- a) gyviems ar neperdirbtiems žemės ūkio produktams;
- b) maistui skirtiems perdirbtiems žemės ūkio produktams;
- c) pašarams;
- d) augalinei dauginamajai medžiagai ir auginimui skirtoms sėkloms.

<...>

3. Šis reglamentas taikomas visiems ūkio subjektams, dalyvaujantiems bet kuriame 2 dalyje nurodytų produktų gamybos, paruošimo ir platinimo etape.

<...>

4. Šis reglamentas taikomas nepažeidžiant kitų Bendrijos nuostatų ar nacionalinių nuostatų, atitinkančių su šiame straipsnyje nurodytais produktais susijusią Bendrijos teisę, pavyzdžiui, nuostatų, reglamentuojančių gamybą, paruošimą, pardavimą, ženklimą ir kontrolę, įskaitant teisės aktus maisto produktų ir gyvūnų maitinimo srityse.“

6. Reglamento Nr. 834/2007 3 straipsnyje pateikiami tokie šio reglamento „tikslai“:

„Ekologine gamyba siekiama šių bendrųjų tikslų:

- a) sukurti žemės ūkio tvaraus valdymo sistemą, kuria:

<...>

- iv) laikomasi aukštų gyvūnų gerovės standartų, visų pirma atsižvelgiant į gyvūnų rūšims būdingus elgsenos poreikius;

- b) siekti gaminti aukštos kokybės produktus;

<...>“

7. Reglamento Nr. 834/2007 5 straipsnio „Ūkininkavimui taikomi konkretūs principai“ h punkte nurodyta, kad ekologinis ūkininkavimas grindžiamas konkrečiu principu, pagal kurį „palaikomas aukštas gyvūnų gerovės lygis atsižvelgiant į kiekvienai rūšiai būdingus poreikius“.

8. Reglamento Nr. 834/2007 14 straipsnyje, susijusiame su „gyvulininkystės produkcijos taisyklėmis“, nustatyta:

„1. Greta 11 straipsnyje nustatytų bendrųjų ūkio gamybos taisyklių, gyvulininkystės produkcijai taikomos šios taisyklės:

<...>

b) ūkininkavimo praktika ir laikymo sąlygos:

<...>

viii) kuo labiau sumažinamos gyvūnų kančios, įskaitant luošinimą, viso gyvenimo metu, taip pat skerdimo metu;

<...>“

Reglamentas (EB) Nr. 889/2008

9. Reglamento Nr. 889/2008⁵ 10 konstatuojamojoje dalyje skelbiama:

„Verčiantis ekologine gyvulininkyste reikėtų užtikrinti, kad yra tenkinami konkretūs gyvūnų elgsenos poreikiai. Šiuo atžvilgiu patalpos, kuriose laikomi visų rūšių gyvūnai, turėtų tenkinti atitinkamų gyvūnų poreikius, susijusius su vėdinimu, apšvietimu, erdve ir patogumu, turėtų būti numatytas pakankamas plotas, kad kiekvienas gyvūnas galėtų laisvai judėti ir būtų vystoma natūrali socialinė gyvūno elgsena. Reikėtų nustatyti konkrečias laikymo patalpose sąlygas ir ūkininkavimo tvarką tam tikrų gyvūnų, įskaitant bites, atžvilgiu. Šios specialiosios laikymo patalpose sąlygos turėtų užtikrinti aukštą gyvūnų gerovės lygį, o tai yra ekologinės gyvulininkystės prioritetas, todėl gali [galima] neapsiriboti vien Bendrijos gerovės standartais, kurie taikomi ūkininkavimui apskritai. Ekologinės gyvulininkystės veikla turėtų užkirsti kelią pernelyg sparčiam naminių paukščių auginimui. Todėl reikėtų nustatyti specialiasias nuostatas, kad būtų išvengta intensyvaus auginimo būdų taikymo. Visų pirma naminiai paukščiai turi būti auginami, kol pasieks minimalų amžių, arba turi būti auginamos lėto augimo naminių paukščių rūšys, kad bet kuriuo atveju nebūtų paskatų taikyti intensyvaus auginimo būdus.“

10. Reglamento Nr. 889/2008 18 straipsnyje „Gyvūnų valdymas“ nustatyta:

„1. Užsiimant ekologine žemdirbyste, tokie veiksmai kaip elastinių raiščių tvirtinimas prie avių uodegų, uodegų nupjovimas iki stimburio, dantų pjovimas, snapų apipjaustymas ir ragų trumpinimas arba šalinimas neturi būti atliekami reguliariai. Tačiau kompetentinga institucija tam tikrais atvejais gali leisti atlikti kai kuriuos iš šių veiksmų dėl saugumo arba siekiant pagerinti gyvūnų sveikatą, gerovę arba higieną.

Gyvūnų kančios turi būti kuo labiau mažinamos taikant tinkamą nejautrą ir (arba) nuskausminimą ir pasirenkant tinkamiausią amžių, o veiksmus turi atlikti kvalifikuoti darbuotojai.

2. Tam, kad būtų išsaugota produktų kokybė bei tradicinė gamybos tvarka, leidžiama fizinė kastracija, bet tik tuo atveju, jei laikomasi 1 dalies antroje pastraipoje nurodytų sąlygų.

3. Bičių motinėlių sužalojimas, pavyzdžiui, joms nukerpant sparnus, yra draudžiamas.

⁵ 2008 m. rugsėjo 5 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 889/2008, kuriuo nustatomos išsamios Tarybos reglamento (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo įgyvendinimo taisyklės dėl ekologinės gamybos, ženklinimo ir kontrolės (OL L 250, 2008, p. 1).

4. Gyvūnai turi būti pakraunami ir iškraunami nenaudojant jokių elektrinių stimuliatorių kaip prievartos prieš gyvūnus priemonės. Tiek prieš vežimą, tiek jo metu draudžiama naudoti alopatinius trankvilizatorius [raminamuosius vaistus].“

11. Pagal Reglamento Nr. 889/2008 20 straipsnio, susijusio su „pašarais, tenkinančiais gyvūnų mitybos reikalavimus“, 5 dalį draudžiama šerti per prievartą.

Reglamentas Nr. 1099/2009

12. Reglamento Nr. 1099/2009 konstatuojamosiose dalyse, be kita ko, skelbiama:

„(2) NET sudarius geriausias galimas technines sąlygas gyvūnams žudyti, jie gali patirti skausmą, nerimą, baimę ar kitokio pobūdžio kančių. Tam tikri su žudymu susiję veiksmai gali kelti įtampą ir visi svaiginimo metodai turi tam tikrų trūkumų. Ūkio subjektai ar bet kuris gyvūnų žudyme dalyvaujantis asmuo turėtų imtis reikiamų priemonių skerdžiamų ar žudomų gyvūnų skausmui išvengti ir jų nerimui bei kančioms sumažinti, atsižvelgdami į geriausią šios srities praktiką ir metodus, kuriuos leidžiama naudoti pagal šį reglamentą. Todėl reikėtų laikyti, kad skausmas, nerimas ar kančios gali būti išvengiami, jei ūkio subjektai ar bet kuris gyvūnų žudyme dalyvaujantis asmuo nesilaiko vieno iš šio reglamento reikalavimų arba naudoja leidžiamus, tačiau ne naujausius metodus, dėl aplaidumo arba tyčia sukeldami gyvūnams skausmą, nerimą ar kančių.

<...>

(4) Gyvūnų gerovė – tai Bendrijos vertybė, įtvirtinta Europos bendrijos steigimo sutarties protokolu Nr. 33 dėl gyvūnų apsaugos ir gerovės (toliau – Protokolas Nr. 33). Skerdžiamų ar žudomų gyvūnų apsauga – visuomenei svarbus klausimas, turintis įtakos vartotojų požiūriui į žemės ūkio produktus. Be to, geresnė skerdžiamų gyvūnų apsauga padeda užtikrinti geresnę mėsos kokybę ir netiesiogiai daro teigiamą poveikį darbuotojų saugai skerdyklose.

<...>

(18) Direktyva 93/119/EB [(1993 m. gruodžio 22 d. Tarybos direktyva dėl gyvūnų apsaugos juos skerdžiant arba užmušant (OL L 340, 1993, p. 21; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 3 sk., 15 t., p. 421)] nustatyta leidžianti nukrypti nuostata dėl skerdžiamų gyvūnų svaiginimo skerdyklose atliekant religines apeigas. Kadangi Bendrijos nuostatos, taikomos gyvūnų skerdimui atliekant religines apeigas, buvo skirtingai perkeltos į nacionalinę teisę, atsižvelgiant į skirtingas valstybių narių aplinkybes ir tai, kad nacionalinėse taisyklėse numatyti platesnio masto klausimai nei numatytieji šiame reglamente, svarbu išlaikyti leidžiančią nukrypti nuostatą dėl gyvūnų svaiginimo prieš skerdimą, tačiau užtikrinant tam tikro lygio kiekvienos valstybės narės subsidarumą. Todėl šiame reglamente paisoma religijos pasirinkimo laisvės ir teisės išpažinti savo religiją ar tikėjimą laikant pamaldas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar atliekant apeigas, kaip nustatyta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos [(toliau – Chartija)] 10 straipsnyje.

<...>

(20) Daugelis žudymo metodų sukelia gyvūnams skausmą. Todėl prieš nužudant gyvūną arba jo žudymo metu jį reikia apsvaiginti, kad gyvūnas netektų sąmonės ir taptų nejautrus. Gyvūno sąmonės ir jautrumo netekimo lygį nustatyti sudėtinga ir tam reikia taikyti moksliskai patvirtintus metodus. Tačiau norint praktiškai įvertinti procedūros veiksmingumą reikėtų naudoti stebėsenos rodiklius.

(21) Svaiginimo veiksmingumas daugiausia stebimas, vertinant gyvūno sąmoningumą ir jautrumą. Iš esmės gyvūno sąmoningumas – tai jo gebėjimas jausti emocijas ir kontroliuoti valingus judesius. Neatsižvelgiant į tam tikras išimtis, pvz., imobilizaciją elektros srove ar kitaip sukeltą paralyžių, galima manyti, kad gyvūnas yra netekęs sąmonės, kai jis praranda įprastą stovimą padėtį, jis nėra budrus ir neturi teigiamų ar neigiamų emocijų, pvz., baimės ar susijaudinimo, požymių. Gyvūno jautrumas – tai iš esmės jo gebėjimas jausti skausmą. Apskritai galima manyti, kad gyvūnas nejautrus, jei neveikia jokie jo refleksai ar jis nereaguoja į dirgiklius, pvz., garsą, kvapą, šviesą ar fizinį kontaktą.

<...>

(33) Netinkamai apsvaiginti gyvūnai gali patirti kančių. Todėl šiame reglamente reikėtų nustatyti reikalavimus dėl tinkamos atsarginės svaiginimo įrangos, kuria būtų galima sumažinti gyvūnų skausmą, nerimą ar kančias.

<...>

(37) Bendrija siekia propaguoti aukštus gyvūnų populiacijų gerovės standartus visame pasaulyje, visų pirma prekybos srityje. Ji remia Pasaulio gyvūnų sveikatos organizacijos [(OIE)] specialius standartus ir rekomendacijas dėl gyvūnų gerovės, įskaitant ir susijusius su gyvūnų žudymu. <...>

<...>

(43) Skerdžiant neapsvaigintus gyvūnus reikia tiksliai perpjauti jiems gerklę aštriu peiliu, kad gyvūnai kuo mažiau kentėtų. Be to, mechanškai nesuvaržytiems gyvūnams po to, kai jiems perpjaunama gerklė, gali būti lėčiau nuleidžiamas kraujas ir todėl gali būti prailginamos nebūtinės kančios. Galvijai, avys ir ožkos yra rūšys, kurioms daugiausia taikoma tokia skerdimo procedūra. Todėl atrajotojai, kurie skerdžiami neapsvaiginti, turėtų būti suvaržyti atskirai ir mechaniniu būdu.

<...>“

13. Reglamento Nr. 1099/2009 1 straipsnyje nustatyta, kad šiame reglamente nustatomos gyvūnų, veisiamų ar, be kita ko, laikomų maisto produktams gaminti, žudymo taisyklės.

14. Reglamento Nr. 1099/2009 2 straipsnyje „Sąvokos“ pateikiami šie apibrėžimai:

„<...>

f) svaiginimas – tyčinis veiksmas, dėl kurio gyvūnas praranda sąmonę ir jautrumą, bet nepatiria skausmo, taip pat staigią mirtį sukeliantis veiksmas;

g) religinės apeigos – su gyvūnų skerdimu susiję veiksmai, vykdomi laikantis religinių papročių;

<...>

j) skerdimas – žmonėms vartoti skirtų gyvūnų žudymas;

<...>“

15. Reglamento Nr. 1099/2009 3 straipsnio „Bendrieji žudymo ir susijusių veiksmų reikalavimai“ 1 dalyje teigiama:

„Žudant gyvūnus ir atliekant susijusius veiksmus jiems nesukeliama skausmo, nerimo ar kančių, kurių galima išvengti.“

16. Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnyje, skirtame „svaiginimo metodams“, numatyta:

„1. Gyvūnai žudomi tik apsvaiginus taikant I priede nurodytus metodus ir laikantis tame priede išdėstytų specialių reikalavimų dėl tų metodų. Gyvūnas išlaikomas be sąmonės ir nejautrus iki mirties.

Panaudojus I priede nurodytus metodus, kurie nesukelia staigios mirties <...>, po to kuo greičiau taikoma mirtį užtikrinanti procedūra, pavyzdžiui, kraujo nuleidimas, stuburo smegenų perdūrimas, nužudymas elektros srove arba ilgalaikės deguonies stokos užtikrinimas.

<...>

4. Gyvūnų, kuriems taikomi tam tikri skerdimo metodai, būtini religinėms apeigoms atlikti, atveju 1 dalies reikalavimai netaikomi, jeigu skerdimas atliekamas skerdykloje.“

Bylos faktinės aplinkybės, prejudicinis klausimas ir procesas Teisingumo Teisme

17. 2012 m. rugsėjo 24 d. OABA pateikė *Ministre de l'Agriculture, de l'Agroalimentaire et de la Forêt* (Žemės ūkio, žemės ūkio produktų ir miškų ministras) prašymą, kuriuo buvo siekiama, be kita ko, nutraukti kapotos mėsos didkepsnių, pažymėtų prekių ženklu „Tendre France“, sertifikuotų kaip „halal“ ir su užrašu „ekologinis žemės ūkis“, reklamą ir pateikimą rinkai. Tą pačią dieną ji pateikė prašymą INAO neleisti ženklu „ekologinis žemės ūkis“ žymėti galvijų mėsos, kuri gaunama skerdžiant gyvūnus be išankstinio apsvaiginimo.

18. Kadangi šie prašymai buvo netiesiogiai atmesti, 2013 m. sausio 23 d. OABA pareiškė *Conseil d'État* (Valstybės Taryba, Prancūzija) ieškinį dėl įgaliojimų viršijimo.

19. 2014 m. spalio 20 d. *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) priėmė Sprendimą Nr. 365447 (FR:CESSR:2014:365447.20141020), jame nusprendė, kad Europos Sąjungos teisės aktuose, dėl kurių valstybės narės neprivalo priimti įgyvendinimo priemonių, nes jos nėra būtinos visiškam šių teisės aktų veiksmingumui užtikrinti, išsamiai apibrėžtos taisyklės dėl ekologiškų gyvulininkystės produktų gamybos, kiek tai susiję su galvijais. Vadinasi, nacionalinė reguliavimo institucija neturėjo kompetencijos priimti šiuos Sąjungos teisės aktus pakartojančias, patikslinančias ar papildančias nacionalinės teisės nuostatas. Todėl *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) atmetė OABA reikalavimus, kiek jais buvo prašoma panaikinti nacionalinės reguliavimo institucijos atsisakymą uždrausti naudoti užrašą „ekologinis žemės ūkis“ žymint galvijų mėsos produktus, gautus iš gyvūnų, paskerstų be apsvaiginimo, nes šio ženklo suteikimas ir naudojimas išsamiai reglamentuotas Europos Sąjungos teisėje. Galiausiai *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) perdavė *Tribunal administratif de Montreuil* (Montrėjaus administracinis teismas) bylą, kad šis priimtų sprendimą dėl kitų skundo reikalavimų, kuriais prašoma panaikinti *Ecocert* atsisakymą pagal Reglamento Nr. 834/2007 30 straipsnį imtis priemonių nutraukti produktų, pažymėtų prekių ženklu „Tendre France“, sertifikuotų kaip „halal“ ir su užrašu „ekologinis žemės ūkis“, reklamą ir pateikimą rinkai.

20. 2016 m. sausio 21 d. sprendimu *Tribunal administratif de Montreuil* (Montrėjaus administracinis teismas) šį prašymą atmetė.

21. Dėl šio sprendimo OABA pateikė apeliacinį skundą prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiame teisme. Ji teigia, kad *Ecocert* privalėjo pagal Reglamento Nr. 834/2007 30 straipsnį imtis priemonių, kuriomis būtų nutraukta aptariamų produktų reklama ir pateikimas rinkai, nes šie produktai neatitinka Sąjungos teisėje nustatytų reikalavimų, taikomų šio užrašo naudojimui.

22. Tiek Žemės ūkio ministras, tiek ekologiškus produktus platinanti bendrovė *Bionoor* (toliau – *Bionoor*), *Ecocert* ir INAO prašo OABA pareikštą ieškinį atmesti.

23. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismo nuomone, teisinį bylos pagrindą, kiek jis susijęs su Sąjungos teise, sudaro, pirma, SESV 13 straipsnis, antra, Reglamento Nr. 834/2007 1 ir 17 konstatuojamosios dalys, 3 straipsnis, 14 straipsnio 1 dalies b punktas ir 22 straipsnis ir, trečia, Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 1 ir 4 dalys ir 5 straipsnio 2 dalis.

24. Vis dėlto *Cour administrative d'appel de Versailles* (Versalio apeliacinis administracinis teismas) pažymi, kad nė vienoje Reglamento Nr. 1099/2009 ar Reglamento Nr. 889/2008 nuostatoje aiškiai neapibrėžiamas gyvūnų skerdimo būdas ar būdai, kurie galėtų atitikti gyvūnų gerovės ir jų kančių mažinimo tikslus, nustatytus ekologinei gamybai.

25. Kadangi nėra jokios nuostatos, kurioje būtų pateikta nuoroda į Reglamentą Nr. 1099/2009 arba reglamentus Nr. 834/2007 ir Nr. 889/2008, vien sugretinus šiuos dokumentus neįmanoma nustatyti, ar ritualinis gyvūnų skerdimas be išankstinio apsvaiginimo, kuris, kaip leidžianti nukrypti nuostata, yra leidžiamas Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 4 dalyje, jeigu tenkinami visi jam nustatyti techniniai reikalavimai, leidžia, ar ne, pasiekti konkrečius gyvūnų gerovės ir jų kančių mažinimo tikslus, nustatytus ekologinei gamybai pagal reglamentus Nr. 834/2007 ir 889/2008. Taigi kyla klausimas dėl tokio nagrinėjamų reglamentų aiškinimo atitikties SESV 13 straipsniui.

26. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas mano, kad atsakymas nagrinėjant pagrindą, grindžiamą tuo, kad Europos ženklas „ekologinis žemės ūkis“ negali būti suteikiamas mėšai, gautai gyvūnų, kuriems buvo atliktas ritualinis skerdimas be išankstinio apsvaiginimo, yra lemiamas bylos baigčiai ir kelia didelių Sąjungos teisės aiškinimo sunkumų.

27. Tokiomis aplinkybėmis prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti šį prejudicinį klausimą:

„Ar taikytinos <...> Sąjungos teisės taisyklės, kylančios, be kita ko, iš:

- [SESV] 13 straipsnio,
- Reglamento Nr. 834/2007, kurio įgyvendinimo taisyklės nustatytos Reglamente Nr. 889/2008,
- ir Reglamento Nr. 1099/2009,

turi būti aiškinamos kaip leidžiančios, ar kaip draudžiančios Europos ženklo „ekologinis žemės ūkis“ suteikimą produktams iš gyvūnų, kuriems buvo atliktas ritualinis skerdimas be išankstinio apsvaiginimo laikantis Reglamente Nr. 1099/2009 nustatytų sąlygų?“

28. Rašytines pastabas pateikė OABA, *Bionoor*, *Ecocert*, Prancūzijos Respublika, Graikijos Respublika, Norvegijos Karalystė ir Europos Komisija.

29. 2018 m. birželio 19 d įvykusiame teismo posėdyje dalyvavo OABA, *Bionoor*, Prancūzijos Respublika, Graikijos Respublika ir Komisija.

Analizė

Problemos išdėstymas

30. Šiuo prašymu priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teismo prašoma atsakyti į visiškai paprastą klausimą: ar gyvūnų, skerdžiamų be išankstinio apsvaiginimo, mėsa gali būti sertifikuota kaip „ekologinis žemės ūkis“?

31. Sunkumų kyla dėl to, kad nors ekologinį ūkininkavimą reglamentuojančiais teisės aktais, kurie buvo taikomi klostantis šios bylos faktinėms aplinkybėms, t. y. reglamentais Nr. 834/2007 ir Nr. 889/2008, siekiama užtikrinti „aukštus gyvūnų gerovės standartus“⁶ „per visą gyvūno gyvenimą“⁷, o tai reiškia, kad turi būti „kuo labiau sumažinamos gyvūnų kančios, įskaitant <...> skerdimo metu“⁸, vis dėlto juose aiškiai neapibrėžiami būdai, kurie leistų kuo labiau sumažinti gyvūnų kančias jų žudymo metu.

32. Byla yra susijusi tik su techninių reikalavimų, kurių reikia laikytis gyvūnų skerdimo metu tam, kad būtų suteiktas sertifikavimo ženklas „ekologinis žemės ūkis“, išaiškinimu.

33. Dėl priežasčių, kurias paaiškinsiu toliau, svarbu patikslinti, kad Teisingumo Teismo iš tikrųjų neprašoma priimti sprendimo dėl su religijos išpažinimo laisvės ribojimu susijusių klausimų, kaip antai to, kuris buvo nagrinėjamas 2000 m. birželio 27 d. EŽTT byloje *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją* (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795). Taip pat tiesiogiai neprašoma priimti sprendimo dėl ženklo „ekologinis žemės ūkis“ suderinamumo su sertifikavimo ženklu „halal“, nes dėl šio ženklo iki šiol nėra aiškių specifikacijų dėl, be kita ko, žudomų gyvūnų išankstinio apsvaiginimo.

Byla nėra tiesiogiai susijusi su klausimu dėl laisvės atlikti kulto apeigas pažeidimo

34. Nepaisant to, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas neketino tuo remtis, pagrindinėje byloje kyla klausimas dėl laisvės atlikti kulto apeigas paisymo, atsižvelgiant į Chartijos 10 straipsnį.

35. Savo rašytinėse pastabose *Bionoor* visų pirma tvirtino, kad tuo atveju, jei būtų nespręsta, kad sertifikavimo ženklai „ekologinis žemės ūkis“ ir „halal“ yra nesuderinami, tai paveiktų kolektyvinę musulmonų teisę laisvai atlikti kulto apeigas, įtvirtintą 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašytos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 9 straipsnyje, siejamame su 14 straipsniu, ir Chartijos 10 straipsnyje. Šiuo klausimu *Bionoor*, be kita ko, nurodo minėtą Sprendimą *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją*. Jos teigimu, tai, kad Europos teisės aktų leidėjas neuždraudė ženklu „ekologinis žemės ūkis“ žymėti prekes, sertifikuotas kaip „kosher“ arba „halal“, reiškia, kad jis siekė, jog būtų įgyvendintas pozityviojoje teisėje nustatytas įpareigojimas užtikrinti veiksmingą religijos laisvės paisymą.

36. Negaliu visiškai pritarti šiems argumentams, kurie pagrindinėje byloje grindžiami nuostata, kad tuo atveju, jei būtų pripažintas sertifikavimo ženklų „ekologinis žemės ūkis“ ir „halal“ nesuderinamumas, būtų pažeista musulmonų religijos laisvė.

37. Šiuo atveju manau, kad šioje byloje keliamą klausimą reikia skirti nuo minėtoje byloje *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją* kilusio klausimo.

38. Primenu, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas nusprendė, kad „nacionalinėje teisėje nustatant gyvūnų, skirtų sker[sti], išankstinio apsvaiginimo principo išimtį [buvo] įtvirtintas pozityvus valstybės įpareigojimas užtikrinti veiksmingą religijos laisvės paisymą“ (to sprendimo 76 punktą). Be to, jis nurodė, kad „laisvė išpažinti savo religiją būtų ribojama tik tuo atveju, jei draudimas teisėtai taikyti tokį skerdimo būdą lemtų tai, kad „ultra“ ortodoksai nebegalėtų valgyti mėsos, gautos iš gyvūnų, paskerstų laikantis religinių nuostatų, kurios, jų manymu, taikytinos šiuo atveju“ (to sprendimo 80 punktą).

6 Žr., be kita ko, Reglamento Nr. 834/2007 1 ir 17 konstatuojamąsias dalis, 3 straipsnio a punkto iv papunktį ir 5 straipsnio h punktą.

7 Žr., be kita ko, Reglamento Nr. 834/2007 1 straipsnio 1 dalies a punktą.

8 Žr. Reglamento Nr. 834/2007 14 straipsnio 1 dalies b punkto viii papunktį ir 15 straipsnio 1 dalies b punkto vi papunktį.

39. Taigi, skirtingai nei per musulmonų Aukos šventę atliekamas ritualinis skerdimas, kaip jis suprantamas pagal Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 4 dalį, nagrinėtas byloje, kurioje priimtas 2018 m. gegužės 29 d. Sprendimas *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.*⁹, šioje byloje nenagrinėjamas klausimas dėl musulmonų laisvės atlikti religines apeigas. Galimybė vartoti abiem sertifikavimo ženklais – „ekologinis žemės ūkis“ ir „halal“ – pažymėtus produktus nėra siejama su vadinamąja „religinių apeigų“ praktika, todėl kaip religinių įsitikinimų išraiška patenka į naudojimosi religijos laisve, kuri įtvirtinta Chartijos 10 straipsnyje ir EŽTK 9 straipsnyje, sritį.

40. Iš tiesų tam tikrų religinių įsitikinimų turintiems asmenims, kurie pageidauja įsigyti produktų, pagamintų iš gyvūnų, skerdžiamų be apsvaiginimo, visuomet suteikiama pasirinkimo laisvė, priklausanti nuo jų išpažįstamos religijos¹⁰. Jeigu būtų nuspręsta, kad ritualinis skerdimas be apsvaiginimo yra draudžiamas ekologinio ūkininkavimo atveju, žydų arba musulmonų tikėjimą išpažįstantys piliečiai vis tiek galėtų įsigyti košerinės arba chalalinės mėsos, todėl pati religijos laisvės esmė nebūtų pažeista. Jiems tiesiog būtų užkirstas kelias vartoti košerinę arba chalalinę mėsą, sertifikuotą kaip „ekologinis žemės ūkis“. Tai, kad mėsa, gauta skerdžiant be apsvaiginimo, nėra pažymėta ženklu „ekologinis žemės ūkis“, nedaro įtakos pačioms religinėms nuostatoms, pagal kurias nereikalaujama vartoti vien ekologiskus produktus. Be to, neegzistuoja „teisė“ vartoti ženklu „ekologinis žemės ūkis“ žymimus produktus. Dar reikia pažymėti, kad pagrindinėje byloje atsakovės visiškai netvirtino, kad draudimas gaminti ir prekiauti tokiais produktais, kurie sertifikuoti kaip „halal“ ir kaip „ekologinis žemės ūkis“, yra iš principo nesuderinamas su „halal“ ženklu pažymėtus produktus vartojančių asmenų religiniais įsitikinimais.

41. Ši išvada man atrodo dar labiau pagrįsta, nes, geriau pažiūrėjus, neklausama, ar sertifikavimo ženklai „ekologinis žemės ūkis“ ir „halal“ yra suderinami; norima sužinoti, ar sertifikavimo ženklas „ekologinis žemės ūkis“ gali būti suteiktas produktams, gautiems iš gyvūnų, skerdžiamų be išankstinio apsvaiginimo, o tai, mano nuomone, galiausiai yra visai kitas klausimas.

Šioje byloje Teisingumo Teismo neprašoma priimti sprendimo dėl išankstinio apsvaiginimo, atsižvelgiant į gyvūnų gerovės klausimą¹¹, arba dėl ženklo „halal“ apimtį

42. Nepaisant to, kad ši byla neatrodo tiesiogiai susijusi su religijos laisvės pažeidimu, joje taip pat nekeliamas klausimas dėl išankstinio apsvaiginimo, atsižvelgiant į gyvūnų gerovės klausimą, nei *apskritai* dėl sertifikavimo ženklų „ekologinis žemės ūkis“ ir „halal“ suderinamumo.

43. Pirma, manau, kad nors šiuo metu yra aiškiai pripažįstama, jog, atsižvelgiant į klausimą dėl gyvūnų gerovės, bet koks žudymas kelia problemų, gyvūnų skerdimo metu taikomi apsvaiginimo metodai gali, bent jau teoriškai ir remiantis įvairiais mokslo tyrimais¹², padėti sumažinti jų patiriamas kančias, jei taikomi tinkamomis sąlygomis.

9 2018 m. gegužės 29 d. Sprendimas *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.* (C-426/16, EU:C:2018:335, 45 punktas).

10 Konkrečiai dėl maistui keliamų reikalavimų, susijusių su religija, žr. 2010 m. gruodžio 7 d. EŽTT Sprendimą *Jakóbski prieš Lenkiją* (CE:ECHR:2010:1207JUD001842906) ir 2013 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Vartic prieš Rumuniją* (CE:ECHR:2013:1217JUD001415008).

11 Žr., be kita ko, Bionoor pateiktas pastabas, p. 8–12.

12 Iš daugelio tyrimų, kuriuos nurodė suinteresuotosios šalys, vertėtų, be kita ko, paminėti Europos Sąjungos mokslo grupės nuomonę Nr. 2004 dėl gyvūnų sveikatos ir gerovės [(Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW)], pavadintą „Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals“, EFSA *leidinys* (2004), 45, p. 1–29; 2002 m. Europos veterinarijos federacijos priimtą poziciją „Slaughter of Animals Without Prior Stunning“, kurią galima rasti šiuo adresu: (http://www.fve.org/uploads/publications/docs/fve_02_104_slaughter_prior_stunning.pdf); taip pat 2010 m. tyrimą „Report on Good and Adverse Practices – Animal Welfare Concerns in Relation to Slaughter Practices from the Viewpoint of Veterinary Sciences“, atliktą pagal Europos programą *Dialrel* („Encouraging Dialogue on issues of Religious Slaughter“), kurį galima rasti šiuo adresu: <http://www.dialrel.eu/dialrel-results/veterinary-concerns.html>

44. Antra, nors pagrindinėje byloje aptariama galimybė „halal“ ženklų žymimus produktus sertifikuoti kaip „ekologinis žemės ūkis“, šioje byloje iš tikrųjų nagrinėjama galimybė dėl sertifikavimo ženklo „ekologinis žemės ūkis“¹³ suteikimo produktams, pagamintiems iš gyvūnų, skerdžiamų be apsvaiginimo, o tai, mano nuomone, iš tikrųjų kelia problemų gyvūnų gerovės požiūriu.

45. Iš tiesų iš bylos medžiagos matyti, kad sertifikavimas ženklu „halal“ vis dar labai mažai pasako apie taikomus skerdimo metodus.

46. Kaip savo rašytinėse pastabose nurodė ir per teismo posėdį patvirtino Komisija, musulmonų bendruomenėse Europoje¹⁴ ir visur kitur pasaulyje egzistuoja skirtingos nuomonės dėl pritarimo grįžtamiesiems apsvaiginimo metodams arba apsvaiginimui iškart po to, kai nuleidžiamas kraujas. Kiek tai susiję su konkrečiu klausimu dėl ritualinio skerdimo suderinamumo su tam tikrais apsvaiginimo metodais, pažymėtina, kad šiuo metu „halal“ sertifikavimo įstaigų valstybėse narėse taikoma praktika nėra vienoda.

47. Šiuo klausimu visiškai aišku, kad, kalbant apie religinių reikalavimų, kurių reikšmė ir taikymo sritis iš esmės priklauso nuo skirtingų aiškinimų¹⁵ ir kuriuos būtų sunku suvienodinti, įgyvendinimą, Europos teisės aktuose neapibrėžiamos ir nereglamentuojamos specifikacijos, pagal kurias atliekamas ritualinis košerinis ar chalalinis skerdimas. Visų pirma atrodo, kad sutartinai laikomasi požiūrio, jog pagal musulmonų religijos reikalavimus skersti skirtas gyvūnas „privalo būti gyvas arba laikomas gyvu“ tam, kad skerdimas būtų laikomas chalaliniu¹⁶, o tai nebūtinai reiškia, kad bet koks apsvaiginimo metodas, taikomas prieš skerdimą, yra draudžiamas.

48. Kaip jau buvo pažymėta šio proceso metu, kai kurie musulmonų bendruomenės atstovai¹⁷ laikosi nuomonės, kad elektronarkozė ar bet kuris kitas panašus apsvaiginimo metodas, taikomas prieš skerdimą ir neturintis poveikio gyvybinėms gyvūno funkcijoms, pirmiausia kraujo nutekėjimui (tai reiškia, kad gyvūnas gali atgauti sąmonę, jei kraujavimo nebūna), neprieštarauja musulmonų religijoje nustatytiems reikalavimams.

49. Nacionalinės teisės aktai išsamiau neapibrėžia ritualinio skerdimo sąvokos. Žymenis dėl košerinių ar chalalinių produktų sertifikavimo paprastai reguliuoja ir prižiūri sertifikavimo įstaigos, susijusios su tam tikromis religinėmis institucijomis, o ne su reguliavimo institucijomis¹⁸.

50. Vadinas, praktika, kuria vadovaujasi sertifikavimo įstaigos, yra labai skirtinga. Tuo tarpu kai vienos sertifikavimo įstaigos savo specifikacijose primena, kad skerdimas turi būti atliekamas su išankstiniu apsvaiginimu, kitos, pabrėždamos reikalavimą užtikrinti aukštą gyvūnų gerovės lygį, nepateikia tikslesnių paaiškinimų dėl apsvaiginimo. Dar prisideda aplinkybė, kad toje pačioje sertifikavimo įstaigoje išankstinis apsvaiginimas gali būti taikomas atsižvelgiant į gyvūno rūšį.

13 Komisija nurodė žinanti, kad *Ecocert* yra vienintelė įstaiga, kuri vienareikšmiškai pritaria ritualiniam skerdimui, nenaudojant jokių svaiginimo metodų.

14 Apskritai atrodo, kad apsvaiginama taip pat Danijoje ir Švedijoje. 2007 m. Belgijos Valonijos ir Flandrijos regionų parlamentai nusprendė, kad tam tikri apsvaiginimo metodai yra privalomai taikomi atliekant ritualinį skerdimą.

15 Terminas „halal“ apskritai reiškia tai, kas „teisėta“ arba „leidžiama“ atsižvelgiant į religinius priesakus.

16 Be kita ko, žr. *Codex Alimentarius* komisijos bendrąsias gaires dėl „halal“ termino vartojimo (CAC / GL 24-1997), skelbiamas interneto svetainėje: <http://www.fao.org/docrep/005/y2770f/y2770f08.htm#fn26>. Šios gairės buvo adresuotos visoms valstybėms narėms ir *Food and Agriculture Organization of the United Nations* [Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija (FAO)] ir Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) asocijuotosioms narėms, kaip konsultacijoms skirtas dokumentas ir kiekviena vyriausybė turi nuspręsti dėl numatomos šių gairių taikymo apimtys.

17 OABA teigimu, Prancūzijoje tokios pozicijos laikosi Paryžiaus, Liono ir Evri mečetės. Atlikus patikrinimą buvo nustatyta, kad su šiomis mečetėmis susijusios „halal“ sertifikavimo įstaigos, [pvz., *Société française de contrôle de viande halal* (SFCVH) (Prancūzijos bendrovė, užtikrinanti chalalinės mėsos kontrolę), *Association rituelle de la Grande Mosquée de Lyon* (ARGML) (Didžiosios Liono mečetės ritualinių paslaugų asociacija) arba *Association culturelle des musulmans d'Île-de-France* (ACMIF) (Il de Franso musulmonų kultūros asociacija)], iš tikrųjų pritaria gyvūnų apsvaiginimo metodų taikymui prieš skerdimą, pavyzdžiui, „grįžtamąją“ vadinamai elektronarkozei.

18 *Association française de normalisation* (AFNOR) (Prancūzijos standartizacijos asociacija) bandymai Prancūzijoje apibrėžti sąvoką „halal“, atlikti 2017 m. kaip bandomasis projektas dėl perdirbtų maisto produktų, nebuvo sėkmingi.

51. Taigi šiuo metu rinkoje galima rasti „halal“ ženklų pažymėtų produktų, kurie buvo pagaminti iš gyvūnų, paskerstų taikant išankstinį apsvaiginimą. Be to, įrodyta, kad mėsa, gauta iš gyvūnų, paskerstų be apsvaiginimo, yra realizuojama įprastomis rinkos sąlygomis, o vartotojai apie tai neinformuojami¹⁹. Galiausiai pats produktų žymėjimas „halal“ ženklų labai mažai pasako apie tai, ar skerdžiant gyvūnus buvo taikytas apsvaiginimas, ir prireikus – apie pasirinktą apsvaiginimo metodą.

Atsakymas į prejudicinę klausimą

52. Kaip teisingai nurodė prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, nėra jokios nuostatos, kurioje būtų pateikta konkreti nuoroda į teisės aktus, atitinkamai reglamentuojančius, pirma, ekologinės gamybos būdą ir, antra, gyvūnų skerdimą.

53. Kadangi tokia nuoroda neegzistuoja, gali būti aiškinama dvejopai.

54. *Pirmasis* aiškinimas, kurio laikosi *Ecocert*, *Bionoor* ir Prancūzijos vyriausybė, grindžiamas tuo, kad pagal atitinkamas nuostatas nedraudžiama ženklų „ekologinis žemės ūkis“ žymėti produktus iš gyvūnų, kurie buvo skerdžiami be apsvaiginimo.

55. Nors Reglamente Nr. 834/2007 ekologiškai gamybai keliamas „aukštų gyvūnų gerovės standartų“ reikalavimas, vis dėlto nei šis reglamentas, nei jo įgyvendinimo reglamentas Nr. 889/2008 aiškiai neprieštarauja tam, kad būtų nesilaikoma išankstinio apsvaiginimo taisyklės, ypač kai atliekamas ritualinis skerdimas.

56. Ritualiniai skerdimai, būtini ritualinėms apeigoms atlikti, kurie, kaip leidžianti nukrypti nuostata yra leidžiami pagal Reglamentą Nr. 1099/2009, jeigu tenkinami visi nustatyti techniniai reikalavimai, leidžia pasiekti gyvūnų gerovės ir jų kančių mažinimo tikslus, kurių, be kita ko, siekiama ekologine gamyba.

57. *Antrasis* aiškinimas, kurį siūlo OABA, Komisija, Graikijos ir Norvegijos vyriausybės, paremtas taikytinų teisės aktų teleologine ir sistetine analize. Priešingai, šis aiškinimas iš esmės grindžiamas idėja, kad gyvūnų gerovės apsaugos ir gyvūnų kančių, patiriamų, be kita ko, skerdimo metu, mažinimo tikslai įpareigoja tokiu ženklu nežymėti produktų, gaunamų iš gyvūnų, kuriems buvo atliktas ritualinis skerdimas.

58. Pastarajam požiūriui pritariantys šalys, be kita ko, teigia, kad gyvūnų gerovės apsauga yra bendrojo intereso tikslas, kurio svarba pabrėžiama SESV 13 straipsnyje. Būtinybė užtikrinti gyvūnų gerovę primenama tiek Reglamente Nr. 1099/2009, kuriame įtvirtintas apsvaiginimo prieš nužudymą principas, tiek Reglamente Nr. 834/2007, pagal kurį gyvūnų kančių sumažinimas laikytinas svarbiu ekologinio ūkininkavimo reikalavimu.

59. Jų teigimu, pagal Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 4 dalį suteikiama galimybė atlikti ritualinį skerdimą siejama tik su sanitarinės patikros tikslais ir pagarba religiniams įsitikinimams bei tradicijoms. Ši leidžianti nukrypti nuostata neturi nieko bendra su „aukštais gyvūnų gerovės standartais“, kuriais reikia vadovautis suteikiant ženklą „ekologinis žemės ūkis“ pagal Reglamentą Nr. 834/2007 (konkrečiai pagal jo 3 ir 5 straipsnius). Antrajam požiūriui pritariantys šalys taip pat teigia, kad sertifikavimo ženklo „ekologinis žemės ūkis“ suteikimas produktams iš gyvūnų, skerdžiamų be išankstinio apsvaiginimo, pažeidžia vartotojų pasitikėjimo ekologiškais produktais principą, kuris nurodomas šio reglamento 1 straipsnyje ir 3, 5 ir 22 konstatuojamosiose dalyse.

¹⁹ Žr., pavyzdžiui, 2016 m. rugsėjo 20 d. Prancūzijos Nacionalinės Asamblėjos tyrimų komisijos ataskaitą dėl gyvūnų skerdimo sąlygų Prancūzijos skerdyklose, p. 117 ir 118 (<http://www2.assemblee-nationale.fr/14/autres-commissions/commissions-d-enquete/conditions-d-abattage-des-animaux-de-boucherie-dans-les-abattoirs-francais/>).

60. Toliau šioje išvadoje, pirma, išdėstysiu gyvūnų gerovės apsaugos požiūriu svarbiais laikytinus ekologinės gyvulininkystės produktų gamybos standartus, išplaukiančius iš susijusių reglamentų Nr. 834/2007 ir Nr. 889/2008 nuostatų, bei jų sąsają su gyvūnų skerdimo taisyklėmis, kurios, be kita ko, išdėstytos Reglamente Nr. 1099/2009. Būtent atsižvelgdamas į šį paaiškinimą, antra, pateiksiu priežastis, kodėl šiomis taisyklėmis, net ir tada, kai jos siejamos su reikalavimu laikytis aukštų gyvūnų gerovės standartų, nėra, mano nuomone, draudžiama ženklu „ekologinis žemės ūkis“ žymėti produktų iš gyvūnų, skerdžiamų be apsvaiginimo.

Ekologinio ūkininkavimo standartai ir sąsaja su gyvūnų skerdimo taisyklėmis

61. Sąjunga, siekdama skatinti nuolatinį pokyčius ekologiškų produktų rinkoje²⁰, nuo 1991 m. leidžia teisės aktus ekologinės gamybos srityje, kuriuose numatytas reikalavimas ūkio subjektams leisti taikyti parengtą standartų ir patikrinimų sistemą.

62. Kaip reglamentais (EEB) Nr. 2092/91²¹ ir (EB) Nr. 392/2004²², kurie buvo priimti anksčiau nei Reglamentas Nr. 834/2007, pastaruoju reglamentu siekiama nustatyti bendrą ūkio valdymo ir maisto gamybos sistemą, kurioje derinama praktika įvairiose srityse (aplinka, biologinė įvairovė, gamtinių išteklių išsaugojimas ir aukšti gyvūnų gerovės standartai).

63. Kaip ir Reglamente Nr. 834/2007, naujojo Reglamento (ES) 2018/848²³, kuris įsigalios 2021 m. sausio 1 d., 1 konstatuojamojoje dalyje, be kita ko, primenama, kad „<...> ekologinės gamybos vaidmuo visuomenėje yra dvejopas: viena vertus, ją vykdant kuriama ekologiškų produktų vartojimo paklausai patenkinti skirta konkreti rinka, ir, kita vertus, kuriamos visuomenei prieinamos gėrybės, kuriomis prisidedama prie aplinkos apsaugos, gyvūnų gerovės ir kaimo plėtros“.

64. Nėra pagrindo ginčyti to, kad pagal Sąjungos teisę ekologiškiems ir neekologiškiems produktams taikomi skirtingi teisiniai režimai ir kad ekologiškiems produktams taikomi daug griežtesni gamybos reikalavimai už taikytinus neekologiškiems produktams²⁴.

65. Atsižvelgdamas į ekologiniu ūkininkavimu siekiamus tikslus ir prioritetus Teisingumo Teismas jau pabrėžė, kad ypatingą dėmesį reikėtų suteikti tikslams ir prioritetams, kurie susiję su maisto sauga ir vartotojų apsauga. Iš tikrųjų būtina išsaugoti vartotojų pasitikėjimą produktais, kurie paženklinėti kaip ekologiški²⁵. Šiuo tikslu ir, kaip patikslinta Reglamento Nr. 834/2007 23 straipsnio 1 dalyje, pagal šį reglamentą leidžiama ženklinant ar reklamuojant žemės ūkio produktus naudoti su ekologinės gamybos metodu susijusius terminus tik tuo atveju, kai tie produktai buvo pagaminti pagal šiame reglamente nustatytus reikalavimus.

20 Per pastaruosius dešimt metų ekologiškų produktų rinka dinamiškai plėtojosi dėl smarkiai augančios paklausos. Nuo 1999 m. pasaulinė ekologiško maisto rinka padidėjo keturis kartus. Žr., be kita ko, Komisijos tarnybų darbinį dokumentą „Poveikio vertinimo santrauka“, pridėdamą prie 2014 m. kovo 24 d. „Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo, kuriuo iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. XXX / XXX (Oficialios kontrolės reglamentas) ir panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007“ (COM(2014) 180 final, p. 11 ir pateiktos nuorodos).

21 1991 m. birželio 24 d. Tarybos reglamentas dėl ekologinės žemės ūkio produktų gamybos ir nuorodų apie tokią gamybą ant žemės ūkio ir maisto produktų (OL L 198, 1991, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 15 sk., 2 t., p. 39).

22 2004 m. vasario 24 d. Tarybos reglamentas, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EEB) Nr. 2092/91 (OL L 65, 2004, p. 1).

23 2018 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento Tarybos reglamentas dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo, kuriuo panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 (OL L 150, 2018, p. 1).

24 Šiuo klausimu žr. 2015 m. birželio 4 d. Sprendimą *Andechser Molkerei Scheitz / Komisija* (C-682/13 P, nepaskelbtas Rink., EU:C:2015:356, 36 punktas).

25 Žr., be kita ko, 2014 m. lapkričio 5 d. Sprendimą *Herbaria Kräuterparadies* (C-137/13, EU:C:2014:2335, 42 punktas) ir 2017 m. spalio 12 d. Sprendimą *Kamin und Grill Shop* (C-289/16, EU:C:2017:758, 30 punktas).

66. Atsižvelgiant į gyvūnų gerovės apsaugą, akivaizdu, kad pagal Reglamentą Nr. 834/2007 siekiama nustatyti tam tikrus ekologinio ūkininkavimo standartus, užtikrinančius aukštesnį gyvūnų gerovės apsaugos lygį, palyginti su tuo, kuris turi būti užtikrintas įprasto ūkininkavimo atveju. Taigi, šio reglamento 3 straipsnio a punkto iv papunktyje nustatyta, kad ekologine gamyba siekiama sukurti žemės ūkio tvaraus valdymo sistemą, kuria „*laikomasi aukštų gyvūnų gerovės standartų*“²⁶. To paties reglamento 5 straipsnio h punkte taip pat nurodyta, kad ekologiniu ūkininkavimu siekiama užtikrinti „*aukštą gyvūnų gerovės lygį*“²⁷ atsižvelgiant į kiekvienai rūšiai būdingus poreikius“.

67. Vis dėlto reikia konstatuoti, kad nors reikšmingi teisės aktai, kiek jie susiję su sąlygomis dėl gyvūnų laikymo (žr. Reglamento Nr. 889/2008 10–12 straipsnius, kuriuose daroma nuoroda į to paties reglamento III priedą) ir auginimo (dėl „gyvūnų valdymo“ priemonių žr., be kita ko, šio reglamento 18 straipsnį), kurios privalo būti tenkinamos siekiant pereiti prie ekologinio ūkininkavimo, yra gana išsamūs, nes juose nustatytais standartais gerokai peržengiami Europos standartai, taikomi vadinamo įprasto ūkininkavimo atveju, vis dėlto šiuose teisės aktuose beveik neužsimenama apie gyvūnų skerdimo standartus. Visų pirma, nė pagal vieną minėto reglamento nuostatą iš principo nedraudžiamas gyvūnų skerdimas be apsauginimo.

68. Reglamento Nr. 834/2007 14 straipsnio 1 dalies b punkto viii papunktyje tik nurodoma, kad turi būti „kuo labiau sumažinamos gyvūnų kančios, įskaitant luošinimą, viso gyvenimo metu, *taip pat skerdimo metu*“²⁸.

69. Manau, kad tokį klausimo dėl skerdimo būdų Reglamente Nr. 834/2007, kaip ir jo Įgyvendinimo reglamente Nr. 889/2008, neaptarimą galima aiškinti tuo, kad šiuo atveju siūloma remtis gyvūnų žudymą reglamentuojančiomis bendrosiomis taisyklėmis, ypač tomis, kurios susijusios su gyvūnais, veisiamais ar laikomais maisto produktų gamybai, ir kurios numatytos Reglamente Nr. 1099/2009²⁹.

70. Šį vertinimą netiesiogiai, bet neišvengiamai patvirtina Reglamento Nr. 834/2007 1 straipsnio 4 dalis, kurioje numatyta, kad šis reglamentas taikomas nepažeidžiant kitų Sąjungos teisės nuostatų dėl produktų, kurie patenka į jos taikymo sritį. Taigi Reglamento Nr. 1099/2009 nuostatos yra tų nuostatų dalis.

71. Pirmiausia reikia patikslinti, kad, kaip matyti iš pastarojo reglamento pavadinimo, juo siekiama Sąjungoje nustatyti bendras taisykles dėl skerdžiamų ar žudomų gyvūnų gerovės apsaugos. Kitaip nei teisės aktai, priskiriami prie 2006 m. „higienos paketo“³⁰, Reglamentas Nr. 1099/2009 yra konkrečiai susijęs su žudomų gyvūnų gerovės apsauga.

72. Šis reglamentas, kaip nurodyta jo 4 konstatuojamojoje dalyje, grindžiamas nuostata, kad skerdžiamų ar žudomų gyvūnų apsauga – tai visuomenei svarbus klausimas³¹.

73. Be to, jo 3 straipsnio 1 dalyje nustatomas bendras reikalavimas, kad žudant gyvūnus ir atliekant susijusius veiksmus jiems nesukeliama skausmo, nerimo ar kančių, kurių galima išvengti.

74. Kitaip tariant, Reglamente Nr. 1099/2009 nustatomi ir kartu skatinami su gyvūnų gerove susiję reikalavimai. Kadangi teisės aktuose, konkrečiai susijusiuose su ekologiniu ūkininkavimu, nėra pateikta pakankamai paaiškinimų, turi būti taikomos bendrosios šio reglamento nuostatos.

26 Išskirta mano.

27 Išskirta mano.

28 Išskirta mano.

29 Žr. Reglamento Nr. 1099/2009 1 straipsnio 1 dalį.

30 Šiuo klausimu žr. mano pateiktą išvadą byloje *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.* (C-426/16, EU:C:2017:926, 35 ir 64–68 punktai).

31 Taip pat žr. šio reglamento 24, 37 ir 43 konstatuojamąsias dalis.

75. Taigi, net jeigu pagal Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 1 dalį iš esmės taikomas principas, kad gyvūnai skerdžiami prieš tai apsvaigti, laikantis šio reglamento I priede nurodytų metodų ir reikalavimų, to paties reglamento 4 straipsnio 4 dalyje numatyta išimtis dėl skerdyklose atliekamo ritualinio gyvūnų skerdimo be apsvaiginimo.

76. Kaip nurodyta Reglamento Nr. 1099/2009 18 konstatuojamojoje dalyje, šio reglamento 4 straipsnio 4 dalimi, kurioje nustatyta nuo šio straipsnio 1 dalyje įtvirtintos bendrosios taisyklės, kad gyvūnai skerdžiami tik prieš tai apsvaiginti, leidžianti nukrypti nuostata, iš tikrųjų sudaromos sąlygos ritualiniam skerdimui be apsvaiginimo, jeigu skerdimas atliekamas skerdykloje ir yra būtinas tam tikroms religinėms apeigoms atlikti.

77. Taigi, kaip Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, „gyvūnų gerovės apsauga yra pagrindinis tikslas, kurio siekiama Reglamentu Nr. 1099/2009 ir ypač jo 4 straipsnio 4 dalimi, kaip matyti iš paties šio reglamento pavadinimo ir jo 2 konstatuojamosios dalies“³².

78. Vis dėlto ši leidžianti nukrypti nuostata nereiškia, kad dėl ritualiniam skerdimui galiojančios išimtinės tvarkos galėtų būti neatsižvelgiama į gyvūnų gerovę.

79. Iš tikrųjų pagal Reglamentą Nr. 1099/2009 toks skerdimas turi būti atliekamas tokiomis sąlygomis, kurios užtikrintų gyvūnų kančių sumažinimą.

80. Viena vertus, Reglamento Nr. 1099/2009 2 konstatuojamojoje dalyje, be kita ko, nustatyta, kad „ūkio subjektai ar bet kuris gyvūnų žudyme dalyvaujantis asmuo turėtų imtis reikiamų priemonių skerdžiamų ar žudomų gyvūnų skausmui išvengti ir jų nerimui bei kančioms sumažinti, atsižvelgdami į geriausią šios srities praktiką ir metodus, kuriuos leidžiama naudoti pagal šį reglamentą“. Kita vertus, reglamento 43 konstatuojamojoje dalyje skelbiama, kad „skerdžiant neapsvaigintus gyvūnus reikia tiksliai perpjauti jiems gerklę aštriu peiliu, kad gyvūnai kuo mažiau kentėtų“. Be to, pagal to paties reglamento 9 straipsnio 3 dalį ir 15 straipsnio 2 dalies pirmą pastraipą gyvūnai neturėtų būti atskirai suvaržomi „tol, kol už svaiginimą ar kraujo nuleidimą atsakingas asmuo nebus pasirengęs kuo greičiau apsvaiginti gyvūnus arba nuleisti jų kraują“. Galiausiai pagal Reglamento Nr. 1099/2009 5 straipsnio 2 dalį, „kai taikant 4 straipsnio 4 dalį gyvūnai žudomi prieš tai jų neapsvaiginus, už skerdimą atsakingi asmenys atlieka sistemingus patikrinimus, kad užtikrintų, jog gyvūnai, prieš atpalaiduojant jų suvaržymą neturėtų jokių sąmonės ir jautrumo požymių, ir vykdant dorojimą ar plikymą neturėtų jokių gyvybės požymių“.

81. Galiausiai abi gyvūnų gerovės apsaugos sistemos, t. y. pagrindinė sistema, pagal kurią nustatomas išankstinio apsvaiginimo reikalavimas, ir išimtinė tvarka, grindžiama pageidavimu leisti skerdimą neapsvaiginus, būtiną religinėms apeigoms atlikti, susikerta. Abiem atvejais ūkio subjektai ar bet kuris žudant gyvūnus dalyvaujantis asmuo privalo imtis reikiamų priemonių skerdžiamų ar žudomų gyvūnų skausmui išvengti ir jų nerimui bei kančioms sumažinti (žr. Reglamento Nr. 1099/2009 2 konstatuojamąją dalį).

82. Iš tikrųjų atrodo, kad būtų šiek tiek prieštaringa daryti nuorodą į Reglamentą Nr. 1099/2009 – net jeigu jame nebūtų jokios nuorodos į „aukštus gyvūnų gerovės standartus“ – siekiant pagrįsti teiginį, kad pagal šio reglamento 4 straipsnio 1 dalį apsvaiginimas buvo įtvirtintas kaip principas, ir tuo pat metu teigti, kad ši nuoroda nebeturi prasmės, atsižvelgiant į to paties reglamento 4 straipsnio 4 dalyje iš anksto suteiktą apsvaiginimo išimtį.

32 2018 m. gegužės 29 d. Sprendimas *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.* (C-426/16, EU:C:2018:335, 63 punktas).

83. Iš to matyti, kad bet kuriuo atveju laikomasi bendrojo „aukštų gyvūnų gerovės standartų“ užtikrinimo tikslo, neatsižvelgiant į tai, koks skerdimo būdas buvo pasirinktas. Nemanau, kad Reglamente Nr. 1099/2009 nustatytas išankstinio apsvaiginimo principas leidžia daryti išvadą, kad reikalavimas, susijęs su „aukštais gyvūnų gerovės standartais“, būtinai reiškia, kad skerdimas turi būti atliktas iš anksto apsvaiginus.

84. Mano nuomone, kadangi nėra duomenų apie atitinkamiems ūkio subjektams nustatytus tokius įpareigojimus, pavyzdžiui, pakankamai tiksliai teisės aktų leidėjo apibrėžtas gyvūnų laikymo sąlygas (žr. Reglamento Nr. 889/2008 10 konstatuojamąją dalį), ekologinės gamybos atveju neturėtų būti nustatomos griežtesnės gyvūnų skerdimo taisyklės už nustatytąsias bendrojo pobūdžio dokumentuose, reglamentuojančiuose gyvūnų gerovę juos žudant.

85. Apibendrinant galima pasakyti, kad nė vienoje reglamentų Nr. 834/2007 ir Nr. 889/2008 nuostatoje nėra aiškiai apibrėžto gyvūnų skerdimo būdo ar būdų, kurie galėtų atitikti gyvūnų gerovės ir gyvūnų kančių mažinimo tikslus. Kadangi teisės aktuose nėra aiškių nuorodų dėl to, kuris skerdimo būdas yra tinkamesnis ekologinio ūkininkavimo atveju, būtina atsižvelgti į *visas taisykles*, reglamentuojančias gyvūnų gerovę juos žudant, ypač į Reglamentą Nr. 1099/2009. Šiomis aplinkybėmis nėra pagrindo neįtraukti ritualinio skerdimo taisyklių.

Pagal taikytinas taisykles suteikta galimybė ženklą „ekologinis žemės ūkis“ žymėti produktus, gautus iš gyvūnų, paskerstų be apsvaiginimo

86. Kadangi reglamentuose Nr. 834/2007 ir Nr. 889/2008 nekeliami jokie išankstinio žudomų gyvūnų apsvaiginimo reikalavimo tam, kad būtų suteiktas ženklas „ekologinis žemės ūkis“, jie nedraudžia ritualinio skerdimo.

87. Šiais reglamentais siekiama nustatyti tikslus standartus, taikytinus produktams, kuriuos siekiama sertifikuoti kaip ekologiniuose ūkiuose užaugintus produktus, todėl man sunkiai suprantama, jog būtų galima pagrįstai manyti, kad šiuose reglamentuose buvo visiškai atsitiktinai neaptartas klausimas dėl galimo skerdimo be apsvaiginimo. Mano nuomone, tai, kad šiuose teisės aktuose šis klausimas nebuvo aptartas, nėra užmaršumo pasekmė, o paprasta nuoroda į jų rengimo kontekstą³³ nebūtinai yra naudinga OABA pagrindinėje byloje pateiktam aiškinimui pagrįsti.

88. Yra daug kitų priežasčių, mane skatinančių laikytis šios išvados.

89. Pirma, atsižvelgiant tai, kas nurodyta pirma, reikia pažymėti, kad tam tikra gyvūnų auginimo praktika yra aiškiai uždrausta arba apribota ekologinį ūkininkavimą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų, pavyzdžiui, Reglamento Nr. 889/2008 18 straipsnio. Iš tikrųjų šioje nuostatoje numatyta, kad tam tikra gyvūnų valdymo praktika yra iš esmės draudžiama (pvz., žalojimas) arba labai griežtai apribota (pvz., elastinių raiščių tvirtinimas prie avių uodegų, uodegų nupjovimas, dantų pjovimas, snapų apipjaustymas, ragų trumpinimas ir fizinė kastracija). Be to, pagal šio reglamento 20 straipsnį, susijusį su gyvūnų mityba, draudžiamas prievartinis jų šėrimas.

90. Antra, taip pat reikia pabrėžti, kad nors išankstinio apsvaiginimo įpareigojimas netaikomas, kalbant apie Reglamente Nr. 1099/2009 numatytus ūkinius gyvūnus, 2009 m. rugpjūčio 5 d. Komisijos reglamento (EB) Nr. 710/2009, iš dalies keičiančio Reglamentą Nr. 889/2008, kiek tai susiję su ekologinės akvakultūros gyvūnų ir jūros dumblių gamyba³⁴, 25h straipsnio 5 dalyje numatyta, kad turi būti „taikomas toks skerdimo būdas, kad žuvis iškart prarastų sąmonę ir nejaustų skausmo“.

³³ Žr. 2017 m. spalio 19 d. Sprendimą *Vion Livestock* (C-383/16, EU:C:2017:783).

³⁴ OL L 204, 2009, p. 15.

91. Galiausiai tai, kad ekologišką ūkininkavimą reglamentuojančiuose teisės aktuose neaptariamas ritualinio skerdimo klausimas, man vis mažiau atrodo kaip neapsižiūrėjimo pasekmė, atsižvelgiant į tai, kad šis klausimas jau seniai pripažintas svarbiu³⁵ gyvūnų skerdimą reglamentuojančiuose teisės aktuose ir kad, be kita ko, šiuose teisės aktuose ne kartą užsimenama apie gyvūnų „skerdimą“³⁶.

92. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors būtent tuo metu, kai buvo rengiamas Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, pridėtas prie pasiūlymo iš dalies pakeisti Reglamentą Nr. 834/2007³⁷, tam tikros gyvūnų gerovės apsaugos asociacijos ragino pakeisti ekologinį ūkininkavimą reglamentuojančius teisės aktus taip, kad būtų bendrai taikomas gyvūnų apsvaiginimas prieš skerdimą³⁸, neseniai įsigaliojusiame Reglamente Nr. 2018/848 neužsimenama apie tai, ar toks apsvaiginimas turėtų būti taikomas.

93. Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta, laikausi nuomonės, kad negali būti atsisakyta sertifikavimo ženklu „ekologinis žemės ūkis“ žymėti produktus, gautus iš gyvūnų, paskerstų be apsvaiginimo.

94. Šiuo atžvilgiu manęs neįtikina teleologinio ir sisteminio pobūdžio argumentai, kurie šioje byloje pateikti siekiant pagrįsti priešingą poziciją.

95. Pirma, man atrodo, kad argumentui, grindžiamam „vartotojų pasitikėjimo produktais, ženklinamais kaip ekologiški produktai, principu“, kuris, be kita ko, nurodomas Reglamento Nr. 834/2007 3, 5 ir 22 konstatuojamosiose dalyse ir 1 straipsnyje, negalima pritarti. Kadangi tariamas draudimas ženklu „ekologinis žemės ūkis“ žymėti produktų, gautų iš gyvūnų, paskerstų be apsvaiginimo, etiketes nėra aiškiai nurodytas ekologinio ūkininkavimo standartus reglamentuojančiuose teisės aktuose, vadinasi, šis principas negalėjo būti pažeistas, nes ženklas buvo suteiktas laikantis taikytinos teisės.

96. Žinoma, siekiant išsaugoti vartotojų pasitikėjimą produktais, sertifikuotais kaip ekologiški produktai, reikalaujama, kad, kaip nustatyta Reglamento Nr. 834/2007 6 straipsnio c punkte, nebūtų naudojami medžiagų ir perdirbimo metodai, kurie gali būti klaidinantys atsižvelgiant į tikrąjį produkto pobūdį. Vis dėlto šis pasitikėjimas mažėja tik tuo atveju, jei nepaisoma aiškių reikalavimų, kurie tiesiogiai taikomi ekologiniam ūkininkavimui. Tačiau, kaip jau paaškinau, man neatrodo, kad, atsižvelgiant į svarbius teisės aktus, apsvaiginimo skerdžiant gyvūnus netaikymas galėtų automatiškai lemti visišką draudimą atitinkamus produktus žymėti ženklu „ekologinis žemės ūkis“.

97. Be to, taip pat reikėtų pažymėti, kad šiuo metu ir, nepaisant didėjančio vartotojų susidomėjimo gyvūnų skerdimo sąlygomis³⁹, Sąjungos teisės aktuose, reglamentuojančiuose informacijos apie maistą vartotojams teikimą, iki šiol nėra jokių konkrečių nuorodų, susijusių su gyvūnų skerdimo sąlygomis⁴⁰.

35 Sąjungos teisės aktų leidėjo noras suderinti religijos laisvės apsaugą su gyvūnų gerovės apsauga jau buvo matyti priimant 1974 m. lapkričio 18 d. Tarybos direktyvą 74/577/EEB dėl gyvūnų apsvaiginimo prieš skerdimą (OL L 316, 1974, p. 10) ir vis dar išliko dabar galiojančiame Reglamente Nr. 1099/2009.

36 Žr. Reglamento Nr. 834/2007 2 straipsnio i punktą ir 14 straipsnio 1 dalies b punkto viii papunktį, taip pat Reglamento Nr. 889/2008 12 straipsnio 5 dalį ir 76 straipsnio b punktą.

37 Komisijos tarnybų darbo dokumentas „Poveikio vertinimo santrauka“, pridėdamas prie 2014 m. kovo 24 d. „Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo, kuriuo iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. XXX / XXX (Oficialios kontrolės reglamentas) ir panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007“ (COM(2014) 180 final / SWD (2014) 66 final, p. 91).

38 Nagrinėjamu atveju verta pažymėti tai, kad OABA, ginčydama *Ecocert* teikiamas sertifikavimo kaip „ekologinis žemės ūkis“ paslaugas, kaip prieštaraujančias ekologinį ūkininkavimą reglamentuojantiems teisės aktams, tuo pačiu metu prašo iš dalies pakeisti galiojančius teisės aktus.

39 Dauguma gyvūnų apsaugos asociacijų yra už tai, kad būtų nustatytas reikalavimas etiketėje nurodyti taikytą skerdimo būdą. Vis dėlto dėl tokio ženklavimo įvedimo kyla diskusijų (žr. Tyrimo ataskaitos išvadas, nurodytas 19 išnašoje, p. 118–120).

40 Žr., be kita ko, 2011 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (ES) Nr. 1169/2011 dėl informacijos apie maistą teikimo vartotojams, kuriuo iš dalies keičiami Europos Parlamento ir Tarybos reglamentai (EB) Nr. 1924/2006 ir (EB) Nr. 1925/2006 bei kuriuo panaikinama Komisijos direktyva 87/250/EEB, Tarybos direktyva 90/496/EEB, Komisijos direktyva 1999/10/EB, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/13/EB, Komisijos direktyvos 2002/67/EB ir 2008/5/EB bei Komisijos reglamentas (EB) Nr. 608/2004 (OL L 304, 2011, p. 18). Vis dėlto Reglamento Nr. 1169/2011 50 konstatuojamojoje dalyje nustatyta, kad „<...> rengiant būsimą Sąjungos gyvūnų apsaugos ir gerovės strategiją reikėtų apsarstyti galimybę *atlikti galimybes teikti vartotojams atitinkamą informaciją gyvūnų apsvaiginimo klausimu tyrimą*“ (pasviruoju šriftu išskirta mano). Galiausiai Komisijos Sveikatos ir maisto saugos generalinio direktorato prašymu atlikto tyrimo, kurio išvados buvo paskelbtos 2015 m. vasario 23 d. (https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_practice_slaughter_fci-stunning_report_en.pdf), rezultatai, be kita ko, rodo, kad dauguma vartotojų informacijos apie apsvaiginimą prieš skerdimą suteikimą nelaiko svarbiu klausimu tol, kol į tai neatkreipiamas jų dėmesys.

98. Šiomis aplinkybėmis, jeigu būtų nuspręsta, kad pagal Sąjungos teisę sertifikavimas kaip „kosher“ ir „halal“ yra nesuderinamas su ženklu „ekologinis žemės ūkis“, tai lemtų sąlygos, kuri nėra numatyta pozityviojoje teisėje, pridėjimą. Taip praktikuojantiems žydams ir musulmonams būtų užkirstas kelias įsigyti ekologiškų produktų ir pasinaudoti kokybės ir maisto saugos požiūriu jų teikiamomis garantijomis.

99. Iš tikrųjų, nors dėl to, kad neįmanoma ženklu „ekologinis žemės ūkis“ pažymėto produkto taip pat sertifikuoti kaip „kosher“ arba „halal“, nekyla tiesioginių problemų dėl naudojimosi religijos laisve, vis dėlto, mano manymu, taip apribojama vartotojų galimybė įsigyti košerinių arba chalalinių produktų, kurie turėtų sertifikavimu „ekologinis žemės ūkis“ suteikiamas garantijas.

100. Antra, kaip Teisingumo Teismas nusprendė 2014 m. lapkričio 5 d. Sprendime *Herbaria Kräutergarten* (C-137/13, EU:C:2014:2335, 46 punktas), negalima neigti, kad nors „pagal Sąjungos teisę negarantuojama, kad ūkio subjektas galės prekiauti savo produktais, vartodamas visus pavadinimus, kurie, jo manymu, yra naudingi parduodant tuos produktus“, vis dėlto tuo nebūtų galima remtis prieš ūkio subjektą, kuris laikėsi visų taikytinuose teisės aktuose nustatytų reikalavimų.

101. Šiuo klausimu reikia atkreipti dėmesį, be kita ko, į *Ecocert* pateiktus argumentus, kad sertifikavimo įstaiga negali nustatyti sąlygų, kurios nėra įtrauktos į reikšmingus teisės aktus, pagal kuriuos suteikiamas sertifikavimo ženklas „ekologinis žemės ūkis“. Visų pirma, kadangi siekiant gauti ženklą „ekologinis žemės ūkis“ buvo laikomasi visų nuostatų, kuriomis reglamentuojami gyvūnų auginimo ir skerdimo būdai, sertifikavimo įstaiga iš esmės privalo tokį ženklą suteikti, nenustatydama papildomų pozityviojoje teisėje nenumatytų sąlygų. Jeigu ji to nepadarytų, tai keltų problemų, atsižvelgiant tiek į Reglamento Nr. 834/2007 34 straipsnyje numatytą laisvą ekologiškų produktų Sąjungoje judėjimą, tiek į prekybos ir pramonės laisvę.

102. Ši išvada neprieštarauja SESV 13 straipsniui.

103. Žinoma, neginčijama, kad gyvūnų gerovės apsauga yra teisėtas bendrojo intereso tikslas, kurio svarbą pirmiausia rodo tai, kad valstybės narės priėmė Protokolą (Nr. 33) dėl gyvūnų apsaugos ir gerovės, pridėtą prie EB sutarties, pagal kurią Bendrija ir valstybės narės, kurdamos ir įgyvendindamos, be kita ko, Bendrijos politiką žemės ūkio ir transporto srityse, turi tinkamai atsižvelgti į gyvūnų gerovės reikalavimus. Dabar šį protokolą atitinka SESV 13 straipsnis, kuris yra bendrai taikoma ESV sutarties nuostata, esanti minėtiems principams⁴¹ skirtoje pirmojoje šios Sutarties dalyje.

104. Taigi laikausi nuomonės, kad priimdamas nagrinėjamus teisės aktus, ypač Reglamentą Nr. 1099/2009, kuriuo reglamentuojami gyvūnų gerovės standartai jų žudymo momentu, teisės aktu leidėjas siekė užtikrinti religijos laisvės ir gyvūnų gerovės pusiausvyrą. Kaip jau nurodžiau, šiame reglamente ne tik neatsižvelgiama į gyvūnų gerovę, bet ir, be kita ko, kaip leidžianti nukrypti nuostata suteikiama galimybė atlikti ritualinį skerdimą, tik jeigu laikomasi šio reglamento 4 straipsnio 4 dalyje griežtai apibrėžtų sąlygų.

⁴¹ Be kita ko, žr. 2015 m. balandžio 23 d. Sprendimą *Zuchtvieh-Export* (C-424/13, EU:C:2015:259, 35 punktas) ir 2018 m. gegužės 29 d. Sprendimą *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.* (C-426/16, EU:C:2018:335, 64 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

Išvada

105. Atsižvelgdamas į visus išdėstytus argumentus, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Cour administrative d'appel de Versailles* (Versalio apeliacinis administracinis teismas, Prancūzija) pateiktą prejudicinį klausimą:

2007 m. birželio 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo ir 2009 m. rugsėjo 24 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1099/2009 dėl gyvūnų apsaugos juos žudant, siejami su SESV 13 straipsniu, turi būti aiškinami kaip nedraudžiantys suteikti Europos ženklą „ekologinis žemės ūkis“ produktams iš gyvūnų, kurie skerdomi pagal ritualinį skerdimą be išankstinio apsvaiginimo, jeigu laikomasi Reglamente Nr. 1099/2009 nustatytų sąlygų.